

The Economics of Happiness: An Introductory Overview

Abstract

This paper is intended to be an elementary primer to the economics of happiness. It attempts a broad introductory overview of the topics and themes associated with this rapidly growing area in economics and social sciences. It selectively picks some of the main issues and questions of debate and research and points to the relevant expanding literature.

Keywords: happiness economics, subjective well-being

JEL classifications: D60, I31

Τα Οικονομικά της Ευτυχίας: Μια Εισαγωγική Παρουσίαση

Χρήστος

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
kollias@uth.gr

Περίληψη

Το άρθρο έχει ως αντικείμενο το γοργά αναπτυσσόμενο επιστημονικό πεδίο των οικονομικών της ευτυχίας. Αποτελεί μία πρώτη εισαγωγική και ως εκ τούτου γενική παρουσίαση επιλεγμένων θεμάτων και ερευνητικών ερωτημάτων τα οποία πραγματεύεται η συνεχώς επεκτεινόμενη και διευρυνόμενη θεματικά σχετική βιβλιογραφία.

Λέξεις-Κλειδιά: οικονομικά της ευτυχίας, υποκειμενική ευτυχία

Προλεγόμενα

Σύμφωνα με τον Ευρυπίδη, που ήταν ένας από τους τρεις κορυφαίους τραγικούς της ελληνικής αρχαιότητας «... η αφθονία του πλούτου μπορεί να κάνει τον ένα πιο τυχερό από τον άλλο, αλλά ποτέ ευτυχή ...». Εν ολίγοις η κατοχή υλικών αγαθών δεν εξασφαλίζει, σύμφωνα με την οπτική του Ευρυπίδη, από μόνη της ότι ο κάτοχος τους θα είναι ευτυχισμένος. Τσως στην καλύτερη περίπτωση τα υλικά αγαθά να αποτελούν αναγκαία αλλά σίγουρα όχι ικανή συνθήκη που φέρνει την ευτυχία. Ο στωικός φιλόσοφος και αυτοκράτορας της Ρώμης Μάρκος Αυρήλιος, μάλλον συναινεί με αυτή την προσέγγιση όταν παρατηρεί: «... Να θυμάσαι πάντα τούτο: πως δεν χρειάζονται πολλά πράγματα για να κάνουν τη ζωή ευτυχισμένη ...». Η σύνθετη λέξη ευτυχία – ευ και τύχη – σημαίνει καλή τύχη. Καλή τύχη που έχει ως αποτέλεσμα την ευδαιμονία και την μακαριότητα.

Η οικονομική επιστήμη και όσοι την θεραπεύουν έχουν κατηγορηθεί για πολλά. Μία εκ των κατηγοριών που προσάπτονται στην οικονομική αφορά στην κυρίαρχη τάση να ταυτίζεται η ευημερία με την κατοχή και χρήση υλικών αγαθών. Δηλαδή, η κατηγορία συμπυκνώνεται στο ότι η οικονομική είναι μία κατά κύριο λόγο υλιστική επιστήμη καθώς η παραγωγή και κατανάλωση υλικών

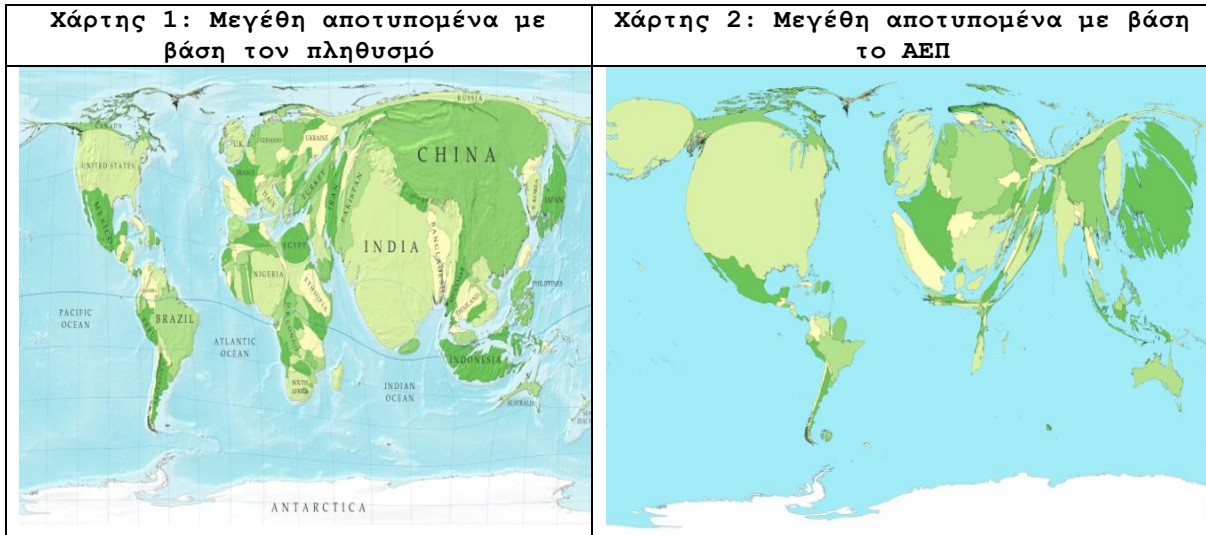
αγαθών ανάγεται ως ο υπέρτατος μηχανισμός που οδηγεί στην ευημερία και συνεπώς στην ευτυχία(;). Εν ολίγοις, και ίσως υπεραπλουστεύοντας την αιτιώδη σχέση, η κατοχή περισσότερων αγαθών αυξάνει το βιοτικό επίπεδο και την ευημερία των ανθρώπων. Άρα είναι και πιο ευτυχισμένοι(;). Γι' αυτό το λόγο εξάλλου το κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι ο κατ' εξοχήν δείκτης που χρησιμοποιείται για να συγκριθεί το αναπτυξιακό επίπεδο των κρατών (*inter alia*: Κόλλιας, 2010). Δεν είναι φυσικά ο μοναδικός, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Έτσι, για παράδειγμα το Λουξεμβούργο με κατά κεφαλή εισόδημα \$48285 είναι πλουσιότερο της Ελλάδος με κατά κεφαλή \$20511 η οποία είναι με διαφορά πιο πλούσια και ανεπτυγμένη από χώρες όπως η Αλβανία, η Ινδία ή η Αργεντινή με κατά κεφαλή εισόδημα \$7822, \$3285, \$15537 αντιστοίχως¹. Με τον κίνδυνο της υπεραπλουστεύσης πάντοτε να ελλοχεύει, παρεμφερής είναι και η αιτιώδης αλληλουχία σε ατομικό επίπεδο. Κάθε άνθρωπος επιχειρεί να μεγιστοποιήσει μία ατομική συνάρτηση χρησιμότητας, που φυσικά διαφέρει από τον ένα άνθρωπο στον άλλο. Η μεγιστοποίηση αυτής της συνάρτησης χρησιμότητας επιτυγχάνεται μέσω της κατανάλωσης περισσότερων αγαθών είτε άυλων είτε υλικών. Προφανώς, όσο μεγαλύτερο το διαθέσιμο ατομικό εισόδημα, τόσο περισσότερα αγαθά μπορεί κάποιος να καταναλώσει αυξάνοντας τις «μονάδες χρησιμότητας» που αποκομίζει από αυτή την κατανάλωση, επιχειρώντας συνεχώς να μεγιστοποιήσει την ατομική του συνάρτηση χρησιμότητας². Το ερώτημα είναι κατά πόσο αυτή η προσπάθεια μεγιστοποίησης της ατομικής συνάρτησης χρησιμότητας μπορεί να ταυτίζεται ή και να εκλαμβάνεται ως διαδικασία που επιφέρει και αύξηση της ατομικής/προσωπικής ευτυχίας. Η απάντηση δεν είναι ούτε προφανής ούτε εύκολη όπως πληθώρα μελετών καταδεικνύουν (*inter alia*: Dolan et al. 2008; Blanchflower & Oswald, 2004; Di Tella et al. 2003; Easterlin, 1995; Frey & Stutzer, 2000; 2002; Oswald, 1997).

Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών

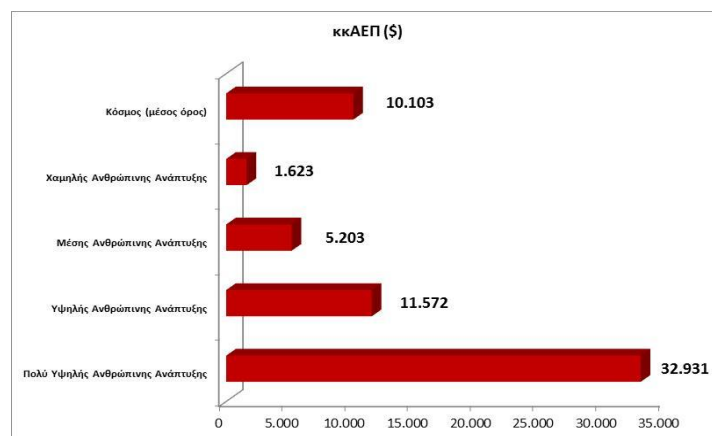
Είναι κοινός τόπος ότι ο κόσμος χαρακτηρίζεται από τεράστιες εισοδηματικές ανισότητες τόσο μεταξύ των χωρών όσων και στο εσωτερικό τους, μεταξύ των πολιτών (*inter alia*: Landes, 2005). Η ταυτόχρονη συνύπαρξη πολύ πλούσιων και πολύ φτωχών χωρών είναι ίσως το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της παγκόσμιας οικονομίας. Για να καταδειχθεί η τεράστια ανισοκατανομή του πλούτου διεθνώς, αρκεί να αποτυπώσουμε το παγκόσμιο άτλαντα στη βάση διαφορετικών μεγεθών. Δηλαδή, όχι σύμφωνα με την παραδοσιακή μέθοδο όπου οι χώρες και οι ήπειροι εμφανίζονται με κριτήριο την γεωγραφική τους έκταση, αλλά χρησιμοποιώντας ως μέγεθος εναλλακτικής χαρτογραφικής αποτύπωσης αφενός το πληθυσμιακό μέγεθος των χωρών και των ηπείρων και αφετέρου το μέγεθος του παραγόμενου προϊόντος, δηλαδή το ΑΕΠ (Χάρτες 1 & 2). Μία έστω και φευγαλέα ματιά στους δύο χάρτες αρκεί για να αναδειχθούν οι μεγάλες διαφορές στην εικόνα του κόσμου που διαμορφώνεται. Πληθυσμιακοί γίγαντες και μεγάλες γεωγραφικά ήπειροι και χώρες όπως για παράδειγμα η Αφρική, η Ινδία, η Βραζιλία, η Κίνα είτε συρρικνώνονται είτε σχεδόν εξαφανίζονται από τον παγκόσμιο άτλαντα όπου τα μεγέθη αποτυπώνονται με βάση το ΑΕΠ. Δηλαδή το οικονομικό εκτόπισμα των χωρών.

¹ Στοιχεία ΟΗΕ από την Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη 2013

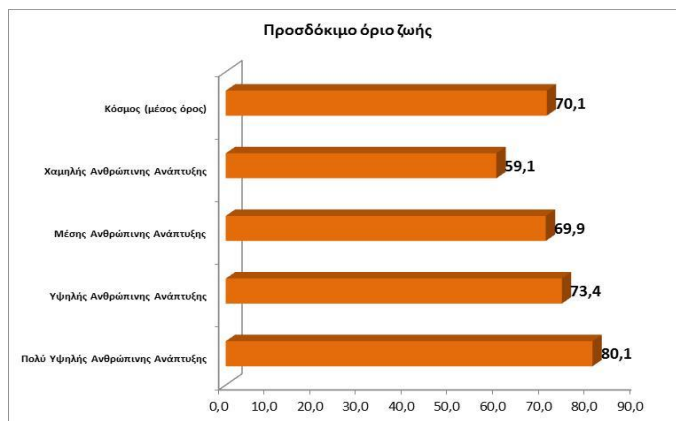
² Η ιδιαίτερα συνοπτική και συνεπώς μάλλον απλουστευτική αυτή παρουσίαση καταφανώς αδικεί την οικονομική επιστήμη αλλά γίνεται χάριν της συζήτησης και παρουσίασης που ακολουθεί.

Αυτές οι τεράστιες ομολογουμένως διαφορές αποτυπώνονται σε χρηματικούς όρους από τον παραδοσιακό δείκτη που όπως προαναφέρθηκε χρησιμοποιείται για να συγκρίνουμε το αναπτυξιακό επίπεδο των κρατών: το κατά κεφαλή ΑΕΠ (εφεξής κκΑΕΠ). Το χάσμα που χωρίζει τις πολύ φτωχές χώρες του κόσμου με μέσο κκΑΕΠ περί τα \$1600 δολάρια από τις πολύ πλούσιες – με κκΑΕΠ σχεδόν \$33000 – είναι όντως κολοσσιαίο (Διάγραμμα 1). Δεν εκπλήσσει φυσικά το γεγονός ότι οι κάτοικοι των πλούσιων χωρών, που απολαμβάνουν τα αγαθά και την ευημερία που το υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα τους εξασφαλίζει έχουν αισθητά μεγαλύτερο προσδόκιμο όριο ζωής (Διάγραμμα 2). Είναι λοιπόν και πλουσιότεροι και ζουν περισσότερο. Είναι όμως (πιο) ευτυχημένοι; Και φυσικά το ερώτημα που αναφύεται αφορά στο πόσο εύκολο είναι να ποσοτικοποιηθεί η ευτυχία ούτως ώστε να μπορούν να γίνουν αντιστοιχές συγκρίσεις μεταξύ χωρών όπως αυτές με τους παραδοσιακούς οικονομικούς δείκτες και εν προκειμένω το κκΑΕΠ (*inter alia*: Layard, 2010; Kahneman *et al.* 2004; MacKerron, 2012; Kalmijn & Veenhoven, 2005; Easterlin, 2006).

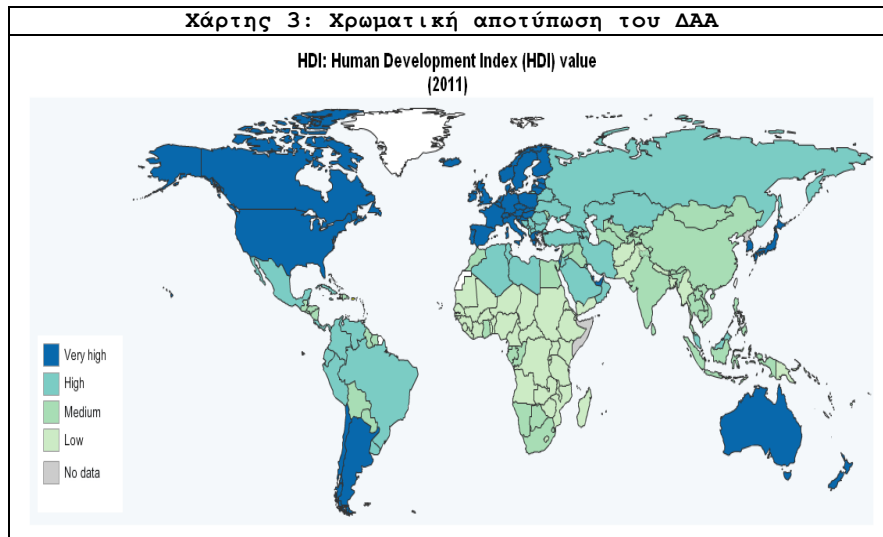
Διάγραμμα 1: Κατά κεφαλή ΑΕΠ ανά αναπτυξιακή ομάδα

Διάγραμμα 2: Προσδόκιμο όριο ζωής κατά την γέννηση

Ο ΟΗΕ, αναγνωρίζοντας ότι πολλές όψεις της αναπτυξιακής διαδικασίας και του αναπτυξιακού επιπέδου δύσκολα αντανακλώνται σε παραδοσιακούς οικονομικούς δείκτες, όπως το κκαΕΠ, προχώρησε στην κατασκευή ενός σύνθετου δείκτη με στόχο μία περισσότερο σφαιρική και ολοκληρωμένη ποσοτική μέτρηση και αποτύπωση του αναπτυξιακού επιπέδου των χωρών. Εξ ορισμού, η ανάπτυξη είναι μία σύνθετη και πολυδιάστατη διαδικασία που επηρεάζει όλους τους τομείς: την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις, τον πολιτισμό, την οικονομία και τις παραγωγικές σχέσεις, τους θεσμούς και την πολιτική λειτουργία. Στους συμβατικούς οικονομικούς δείκτες όπως το κκαΕΠ δεν αποτυπώνονται πλευρές και διαστάσεις της ανάπτυξης σε τομείς όπως η υγεία, η παιδεία, η διατροφή, η διανομή του εισοδήματος, το προσδόκιμο όριο ζωής, η θέση των γυναικών, η παιδική θνησιμότητα. Ως εκ τούτου, χρησιμοποιούνται και κοινωνικοί ή άλλοι δείκτες με στόχο την σφαιρικότερη δυνατή περιγραφή της αναπτυξιακής εικόνας που επικρατεί σε μία χώρα. Παραδείγματος χάρη, τέτοιοι δείκτες είναι: η παιδική θνησιμότητα, το ποσοστό αναλφαβητισμού, η κατανάλωση πρωτεϊνών, το ποσοστό εγγεγραμμένων στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης, το προσδόκιμο όριο ζωής, αριθμός κατοίκων ανά γιατρό, η πιθανότητα κατά την γέννα επιβίωσης μέχρι το τεσσαρακοστό ή εξηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας, βρεφική και παιδική θνησιμότητα, τηλεφωνικές γραμμές ανά χίλιους κατοίκους ή τηλέφωνα κατά κεφαλή, κατά κεφαλή κατανάλωση ενέργειας, βαθμός αστικοποίησης κ.α. Όμως κάθε δείκτης από μόνος του αδυνατεί να καταγράψει με επάρκεια τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το αναπτυξιακό επίπεδο κάποιας χώρας και να περικλύσει τις σημαντικότερες πτυχές της ανάπτυξης. Αναγνωρίζοντας αυτήν την αδυναμία τόσο των μεμονωμένων όσο και παραδοσιακών δεικτών, όπως το κκαΕΠ, κρίθηκε αναγκαία η κατασκευή κάποιου σύνθετου γενικού δείκτη ανάπτυξης. Έναν τέτοιο σύνθετο δείκτη κατασκεύασε το 1990 ο ΟΗΕ. Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (*Human Development Index*) δημοσιοποιείται στην ετήσια Έκθεση για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη (*Human Development Report*) των Ηνωμένων Εθνών. Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (εφεξής ΔΑΑ) επιχειρεί να ενσωματώσει τρεις βασικές διαστάσεις της ανάπτυξης: την μακροβιότητα, την μόρφωση και το βιοτικό επίπεδο. Ο ΔΑΑ λαμβάνει τιμές μεταξύ 0 και 1 υπολογιζόμενος ως ο μέσος όρος των τριών βασικών δεικτών που τον συνθέτουν: ο δείκτης του προσδόκιμου ορίου ζωής κατά την γέννηση, ο δείκτης εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού, ο δείκτης του βιοτικού επιπέδου σε όρους κκαΕΠ. Χώρες με ΔΑΑ που τείνει στην μονάδα είναι από τις πλέον προηγμένες καθώς προσεγγίζουν το βέλτιστο δυνατό αναπτυξιακό επίπεδο. Αντιθέτως, χώρες με χαμηλό ΔΑΑ είναι οι

λιγότερο αναπτυγμένες και φτωχότερες στον κόσμο (Χάρτης 3). Και με βάση τον ΔΑΑ, η διαίρεση του κόσμου είναι εμφανής. Οι χώρες με τον υψηλότερο ΔΑΑ είναι οι πλούσιες χώρες του Βορρά, ή αν χρησιμοποιήσουμε έναν άλλο παρωχημένο πλέον τρόπο προσδιορισμού, οι χώρες της Δύσης. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία χώρες όπως η Νορβηγία (τιμή ΔΑΑ 0,955. 1^η στην παγκόσμια κατάταξη με βάση τον ΔΑΑ), η Αυστραλία (0,938. 2^η), η Γερμανία (0,920. 5^η), το Βέλγιο (0,897. 17^ο), η Ελλάδα (0,860. 29^η), η Κύπρος (0,848. 31^η), είναι μεταξύ το πιο αναπτυγμένων του κόσμου στη βάση του ΔΑΑ. Χώρες όπως το η Αίγυπτος (0,662. 112^η), η Ινδία (0,554. 136^η), το Πακιστάν (0,515. 146^ο), η Νιγηρία (0,471. 153^η), η Αϊτή (0,456. 161^η), το Μπουρούντι (0,355. 178^ο) είναι κάποιες από τις λιγότερο αναπτυγμένες με τελευταίες στην κατάταξη με βάση τον ΔΑΑ τον Νίγηρα (0,304. 186^{ος} με κατά κεφαλή ετήσιο εισόδημα τα \$701 και προσδόκιμο όριο ζωής τα 55,1 έτη) και την Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (0,304. 186^ο με κατά κεφαλή ετήσιο εισόδημα τα \$319 και προσδόκιμο όριο ζωής τα 48,7 έτη). Συνεπώς, και η εικόνα που προκύπτει από τον ΔΑΑ του ΟΗΕ, είναι αυτή της έντονης διαίρεσης μεταξύ πλούσιου και αναπτυγμένου βορρά και φτωχού και λιγότερο αναπτυγμένου νότου. Ο πλούτος και η ανάπτυξη συνεπάγονται και αντίστοιχο επίπεδο ευτυχίας;

Μετρώντας την Ευτυχία

Η ευτυχία είναι μία έντονα υποκειμενική κατάσταση καθώς πληθώρα διαφορετικών στοιχείων και παραγόντων αλλά και ο συνδυασμός αυτών κάνουν τους ανθρώπους ευτυχισμένους ή αντίστοιχα δυστυχισμένους. Στους παράγοντες αυτούς μπορούμε να συμπεριλάβουμε στοιχεία που συνθέτουν και διαμορφώνουν σε προσωπικό επίπεδο την ποιότητα ζωής όπως η υγεία του ατόμου ή συγγενικών προσώπων του, το εργασιακό περιβάλλον και οι συνθήκες εργασίας σε αυτό όπως για παράδειγμα οι σχέσεις με συναδέλφους ή προϊσταμένους, το εισόδημα και την περιουσιακή κατάσταση του, την ποιότητα των προσωπικών σχέσεων, τις συνθήκες κατοικίας και πολλούς άλλους. Αντίστοιχα μπορούμε να αναφερθούμε σε παράγοντες του μακρο-περιβάλλοντος όπως η οικονομική και κοινωνική κατάσταση στη χώρα, οι ποιότητα των θεσμών, η (ανισο)κατανομή του εισοδήματος. Αυτοί και πολλοί άλλοι έχει καταδείξει η σχετική βιβλιογραφία πως μπορούν να επηρεάσουν το

πόσο ευτυχισμένο αισθάνεται ένα άτομο, πόσο απολαμβάνει την ζωή του (*inter alia*: Peterson et al. 2005; Thoits & Hewitt, 2001; Alesina et al. 2004; Luttmer, 2005; Theodossiou, 1998; Senik, 2005; O'Connell, 2004). Προφανώς ο βαθμός που ο κάθε ένας από τους ενδεικτικά προαναφερόμενους παράγοντες επηρεάζει το επίπεδο ευτυχίας του διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο, από χώρα σε χώρα, από πολιτισμό σε πολιτισμό. Η ευτυχία είναι μία πολυδιάστατη, σύνθετη συναισθηματική κατάσταση που κάθε άνθρωπος την αντιλαμβάνεται και την βιώνει διαφορετικά. Η προσπάθεια να δοθεί ένας αντικειμενικός και οικουμενικά αποδεκτός ορισμός της ευτυχίας είναι μάλλον εξ αρχής καταδικασμένη σε αποτυχία λόγω του έντονα υποκειμενικού χαρακτήρα του *ευτυχείν*. Συνεπώς, εξ ίσου δύσκολη και ατελέσφορη θα ήταν μία προσπάθεια ποσοτικοποίησης και μέτρησης της ευτυχίας. Όμως, είναι δυνατόν να εντοπισθούν κάποιοι από τους προσδιοριστικούς παράγοντες, τους συντελεστές της ευτυχίας. Δύο τέτοιοι παράγοντες θα μπορούσαμε να επιχειρηματολογήσουμε ότι είναι το βιοτικό επίπεδο και το προσδόκιμο όριο ζωής. Προφανέστατα, και αυτό πρέπει να υπογραμμισθεί και να τονισθεί, δεν είναι οι μόνοι και δεν είναι κατ' ανάγκη οι σημαντικότεροι. Ήδη προαναφέρθηκαν κάποιοι από τους πολλούς παράγοντες που δύναται να επηρεάσουν, περισσότερο ή λιγότερο, το *ευτυχείν* ενός ατόμου. Εν πάση περιπτώσει και υπό την αίρεση της πολυσύνθετης σύστασης του *ευτυχείν*, *ceteris paribus*, ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο εξασφαλίζει όλα εκείνα τα αγαθά και τις ανέσεις που διευκολύνουν την ζωή ενός ατόμου, συμβάλλοντας στην μεγαλύτερη και καλύτερη απόλαυση της ζωής. Εν ολίγοις, μπορεί να μην εγγυάται από μόνο του την ευτυχισμένη ζωή, σίγουρα όμως το βιοτικό επίπεδο συντελεί, στον έναν ή στον άλλο βαθμό, σε αυτή την κατεύθυνση. Το κατά κεφαλή εισόδημα είναι εν προκειμένω ο κατεξοχήν δείκτης που μετρά το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων. Η χαρά του ζην, της ζωής δηλαδή αυτής καθεαυτής, είναι ίσως μία άλλη παράμετρος που προσδιορίζει την ευτυχία. Η μακροβιότητα προσφέρει αυτή τη χαρά του ζην. Συνεπώς το προσδόκιμο όριο ζωής θα μπορούσε να αποτελεί έναν άλλο αντικειμενικό δείκτη μίας από την πληθώρα των διαστάσεων που προσδιορίζουν την ευτυχία. Προφανώς, το προσδόκιμο όριο ζωής στις διάφορες χώρες είναι άμεσα συνυφασμένο με το βιοτικό επίπεδο. Και όχι μόνο το ζην, αλλά το ευ ζην εξαρτάται από το βιοτικό επίπεδο που απολαμβάνουν οι πολίτες μίας χώρας. Τα στοιχεία που παρατίθενται στον Πίνακα 1 είναι ενδεικτικά και αντιπροσωπευτικά της υφιστάμενης εικόνας σε παγκόσμια κλίμακα.

Πίνακας 1: Προσδόκιμο όριο ζωής και κατά κεφαλή εισόδημα σε επιλεγμένες χώρες

	Προσδόκιμο όριο ζωής κατά την γέννηση	Ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα (σε \$ 2005, ΙΑΔ)
Ιαπωνία	83,6	32545
Ελβετία	82,5	40527
Αυστραλία	82	34340
Ισραήλ	81,9	26224
Νορβηγία	81,3	48688
Ελλάδα	80	20511
Κύπρος	79,8	23825
Αργεντινή	76,1	15347
Ισημερινός	75,8	7471
Βουλγαρία	73,6	11474

Κόσμος	70,1	10184
Ινδία	65,8	3285
Νίγηρας	55,1	701
Μάλι	51,9	853
Μπουρούντι	50,9	544
Κονγκό	48,7	319
Σιέρα Λεόνε	48,1	881

Όμως, όπως τονίσθηκε ανωτέρω, το βιοτικό επίπεδο και το προσδόκιμο όριο ζωής αποτελούν δύο μόνο από τις πολλές παραμέτρους που μπορούμε να εικάσουμε ότι προσδιορίζουν την απόλαυση της ζωής και τελικά την ευτυχία (*inter alia*: Dorn et al. 2007; Easterlin, 2006; Peterson et al. 2005; Welsch, 2002; Thoits & Hewitt, 2001; Luttmer, 2005; Theodossiou, 1998; Ferrer-i-Carbonell & Gowdy, 2007; Senik, 2005; O'Connell, 2004). Αυτή όμως παραμένει μία άκρως υποκειμενική και εν πολλοίς συναισθηματική κατάσταση που βιώνεται διαφορετικά από κάθε άνθρωπο που προσδίδει διαφορετική βαρύτητα και ειδικό βάρος σε καθένα από τους πολλούς παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση την αντίληψη περί ευτυχίας (*inter alia*: MacKerron, 2012; Frey & Stutzer, 2002; Dolan et al. 2008). Άρα, οι προαναφερόμενοι ως πιθανοί προσδιοριστικοί παράγοντες της ευτυχίας προσφέρουν μερική και ίσως λειψή ακόμα δε και στρεβλή εικόνα. Πως μπορούμε λοιπόν να μετρήσουμε αυτή την απόλυτα προσωπική κατάσταση και υποκειμενική αντίληψη περί ευτυχίας; Αντί την αναζήτηση σύνθετων και πολύπλοκων δεικτών, η πιο απλή μέθοδος είναι συνήθως και η ορθότερη: ρωτώντας τους ίδιους τους ανθρώπους. Αυτό ακριβώς κάνει το *Gallup World Poll* που είναι μία επαναλαμβανόμενη παγκόσμια πολυθεματική δημοσκόπηση που μεταξύ άλλων διερευνά το πόσο πολύ ή λίγο ευτυχισμένοι αισθάνονται οι άνθρωποι στις διάφορες χώρες του κόσμου. Τους ζητά εν ολίγοις να αυτοαξιολογήσουν το πόσο ευτυχισμένοι αισθάνονται. Τους ζητά να επιλέξουν τη θέση τους σε μία κλίμακα του *ευ-ζην* από το μηδέν (η χειρότερη βαθμολόγηση) έως το δέκα (η υψηλότερη δυνατή βαθμολόγηση). Να βαθμολογήσουν δηλαδή οι ίδιοι το πόσο ευημερούντες/ευτυχείς αισθάνονται/αντιλαμβάνονται ότι είναι. Με βάση λοιπόν τα στοιχεία που συλλέγει το *Gallup World Poll* μπορούμε να κατατάξουμε τις χώρες (για όσες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία) με βάση την ευτυχία που δηλώνουν οι ίδιοι οι πολίτες τους. Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει αυτά τα στοιχεία για πού οι άνθρωποι αισθάνονται πιο ευτυχισμένοι σύμφωνα με την δική τους αυτοβαθμολόγηση από όπου προκύπτει και η κατάταξη των χωρών στην πρώτη στήλη. Δίπλα, στην βαθμολόγηση και για λόγους σύγκρισης και ανάλυσης παρατίθεται επίσης το ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα.

Πίνακας 2: Αυτοβαθμολόγηση ευτυχίας και κατά κεφαλή εισόδημα σε επιλεγμένες χώρες

		Βαθμός	Ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα (σε \$ 2005, ΙΑΔ)
1	Δανία	7,77	33518
2	Καναδάς	7,65	35369
3	Νορβηγία	7,63	48688
4	Ελβετία	7,52	40527
5	Ολλανδία	7,5	37282
6	Σουηδία	7,5	36143

7	Βενεζουέλα	7,48	11475
8	Αυστραλία	7,4	34340
9	Φιλανδία	7,4	32510
10	Ισραήλ	7,4	26224
11	Αυστρία	7,3	36438
12	Παναμάς	7,3	13519
13	Κόστα Ρίκα	7,3	10863
14	Ιρλανδία	7,3	28671
15	N. Ζηλανδία	7,2	24358
37	Κύπρος	6,4	23825
38	Ιταλία	6,4	26158
42	Ισπανία	6,2	25947
47	Ιαπωνία	6,1	32545
52	Ελλάδα	5,8	20511
56	Μάλτα	5,8	21184
67	Τουρκία	5,5	13710
73	Πακιστάν	5,3	2566
	Κόσμος	5,28	10184
92	Ρουμανία	4,9	11011
94	Πορτογαλία	4,9	19907
101	Ουγγαρία	4,7	16088
106	Κίνα	4,7	7945
120	Βουλγαρία	4,2	11474
129	Σιέρα Λεόνε	4,1	881
131	Νίγηρας	4,1	701
141	Κονγκό	3,8	319
145	Μάλι	3,8	853
150	Τανζανία	3,2	1383
151	Τόγκο	2,8	928

Χωρίς να αποτελεί κανόνα άνευ εξαιρέσεων, η κυρίαρχη εικόνα που προκύπτει από μία προσεκτική παρατήρηση των στοιχείων είναι ότι σε χώρες με αισθητά υψηλότερο ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα, οι άνθρωποι δηλώνουν πιο ευτυχισμένοι - ικανοποιημένοι από την ζωή τους. Αναμφίβολα υπάρχουν αξιοπρόσεκτες εξαιρέσεις σε αυτόν τον κυρίαρχο κατά τα άλλα κανόνα. Όμως, όπως φαίνεται από τις χώρες που καταλαμβάνουν τις πρώτες δεκαπέντε θέσεις της κατάταξης, με εξαίρεση την Βενεζουέλα, τον Παναμά και την Κόστα Ρίκα, όλες οι υπόλοιπες είναι αναπτυγμένες χώρες, με υψηλό βιοτικό επίπεδο όπως αυτό αντανακλάται στο κκΑΕΠ. Ανάλογες φυσικά εξαιρέσεις υπάρχουν και από την αντίστροφη οπτική. Σε χώρες με αρκετά υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα σε σχέση με τον παγκόσμιο μέσο όρο, όπως η Πορτογαλία και η Ουγγαρία, οι πολίτες τους δεν δηλώνουν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι/ευχαριστημένοι. Το αυτό ισχύει και για χώρες που καταλαμβάνουν, συγκριτικά με το μέσο εισόδημά τους (κκΑΕΠ), χαμηλή θέση όπως για παράδειγμα η Ελλάδα. Κάτι που μπορεί με σχετική ασφάλεια να αποδοθεί στην βαθύτατη οικονομική κρίση που ταλανίζει τα τελευταία χρόνια χώρες όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία αν λάβουμε υπόψη ότι η συλλογή των συγκεκριμένων στοιχείων έγινε στα έτη της οικονομικής κρίσης με τις συνεπαγόμενες επιπτώσεις στο βιοτικό επίπεδο και στην υποκειμενική αντίληψη και αξιολόγηση της ευημερίας και ικανοποίησης. Δεδομένων των αναπόφευκτων εξαιρέσεων, το κυρίαρχο κεντρικό συμπέρασμα παραμένει ότι η αυτοαξιολόγηση ως προς την ποιότητα, ικανοποίηση και ευημερία από πλευράς των ατόμων συναρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μέσο εισόδημα της χώρας στην οποία ζουν. Όσο υψηλότερο το

μέσο εισόδημα, τόσο μεγαλύτερη και η αυτοβαθμολόγηση. Και αυτό μάλλον δεν πρέπει να ξενίζει τουλάχιστον σε ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης. Υψηλό εισόδημα σημαίνει πρόσβαση σε όλα εκείνα τα αγαθά και τις ανέσεις που διευκολύνουν την ζωή ενός ατόμου, συμβάλλοντας στην μεγαλύτερη και καλύτερη απόλαυση της ζωής: καλύτερες υπηρεσίες υγείας και περίθαλψης, παιδείας και εκπαίδευσης, συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης, διατροφής κ.ο.κ.

Αντί Επιλόγου

Τα οικονομικά της ευτυχίας είναι το πεδίο εκείνο της οικονομικής επιστήμης που τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο εστιάζει στην μελέτη των παραγόντων και παραμέτρων που επηρεάζουν την ευημερία, την ποιότητα ζωής και την ικανοποίηση από αυτή που απολαμβάνουν οι άνθρωποι. Είναι ένα αμιγώς διεπιστημονικό πεδίο όσμωσης πολλών από τις κοινωνικές επιστήμες: της οικονομικής, της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας. Ένα πεδίο που γνωρίζει ταχεία ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες καθώς έχει εμπεδωθεί πλέον η θέση ότι η ευτυχία ενός ανθρώπου, κατά πολύ υπερβαίνει τα παραδοσιακά και εν πολλοίς στενά πλαίσια παραδοσιακών προσεγγίσεων που επικέντρωναν την ανάλυση και μελέτη σε παράγοντες όπως το εισόδημα και ο πλούτος. Στα εξ ορισμού περιορισμένα πλαίσια ενός άρθρου, επιχειρήθηκε μία εισαγωγική και ως εκ τούτου ελλιπής παρουσίαση κάποιων από τα βασικά αντικείμενα στα οποία εντριφεί ο συγκεκριμένος χώρος. Θα αποτελούσε εξάλλου αμετροεπή και υπερφίαλη προσδοκία σε ένα άρθρο να μπορούσε σφαιρικά και ολοκληρωμένα να παρουσιασθούν και να αναπτυχθούν οι πολυσύνθετες προσεγγίσεις, συζητήσεις και αναλύσεις του χώρου.

«Τις ευδαίμων;» διερωτάται ο Θαλής ο Μιλήσιος. Για να δώσει την απάντηση: «Ο το μεν σώμα υγιής, την δε ψυχήν εύπορος, την δε φύσιν ευπαίδευτος» καταθέτοντας έτσι την δική του συνεισφορά στο τι εστί ευτυχία και υπογραμμίζοντας και την πνευματική διάσταση που ενυπάρχει στον όρο. Αναμφίβολα η ευτυχία είναι μία ως επί το πλείστον υποκειμενική κατάσταση που ο κάθε άνθρωπος βιώνει σύμφωνα με τα δικά του μέτρα και σταθμά, τις δικές του προσδοκίες, το δικό του σύστημα αξιών, την δική του ιεράρχηση και αξιολόγηση του τι είναι σημαντικό και τι ασήμαντο στη ζωή του. Η πρόσβαση ή η κατοχή υλικών αγαθών αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο που διευκολύνει την «αναζήτηση» της ευτυχίας, χωρίς όμως αυτή να εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από τα υλικά αγαθά που έχει στη διάθεσή του ένας άνθρωπος. Τουναντίον μάλιστα.

Βιβλιογραφία

- Alesina, A. Di Tella, R. & MacCulloch, R. (2004), "Inequality and happiness: Are Europeans and Americans different?," *Journal of Public Economics*, **88**, 2009-2042
- Blanchflower, D.G. & Oswald, A.J. (2004), "Money, sex and happiness: An empirical study," *Scandinavian Journal of Economics*, **106**(3), 393-415
- Clark, A. & Oswald, A. (1994), "Unhappiness and unemployment" *The Economic Journal*, **104**(424), 648-659
- Diener, E. Emmons, R.A. Larson, R.J. & Griffin, S. (1985), "The satisfaction with life scale," *Journal of Personality Assessment*, **49**, 71-75

- Diener, E. Suh, E.M. Lucas, R.E. & Smith, H.L. (1999), "Subjective well-being: Three decades of progress," *Psychological Review*, **125**, 276-302
- Di Tella, R. MacCulloch, R. & Oswald, A. (2003), "The macroeconomics of happiness," *The Review of Economics and Statistics*, **85**(4), 809-827
- Dolan, P., Peasgood, T. & White, M. (2008), "Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being," *Journal of Economic Psychology*, **29**, 94-122
- Dolan, P. & White, M.P. (2007), How can measures of subjective well-being be used to inform public policy? *Perspectives in Psychological Science*, **2**, 71-85
- Dorn, D. Fischer, J.A. Kirchgassner, G. & Sousa-Poza, A. (2007), "Is it culture of democracy? The impact of democracy, and culture on happiness," *Social Indicators Research*, **82**(3), 505-526
- Easterlin, R. (1995), "Will raising the incomes of all increase the happiness of all," *Journal of Economic Behaviour and Organization*, **27**, 35-47
- Easterlin, R. (2006), "Life cycle happiness and its sources Intersections of psychology, economics and demography," *Journal of Economic Psychology*, **27**, 463-482
- Ferrer-i-Carbonell, A. & Gowdy, J.M. (2007), "Environmental degradation and happiness," *Ecological Economics*, **60**(3), 509-516
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2000), "Happiness, economy and institutions," *The Economic Journal*, **110**, 918-938
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2002), *Happiness and Economics*, Princeton, University Press
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2002b), "What can economists learn from happiness research?," *Journal of Economic Literature* **40**(2), 402-435
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2010), "Happiness and public choice," *Public Choice*, **144**, 557-573
- Kahneman, D. Krueger, A.B. Schkade, D.A. Schwarz, N. & Stone, A.A. (2004), "Toward national well-being accounts," *American Economic Review*, **94**(2), 429-434
- Kalmijn, W. & Veenhoven, R. (2005), "Measuring inequality of happiness in nations In search for proper statistics," *Journal of Happiness Studies*, **6**, 357-396
- Landes, D. (2005) *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών*. Εκδόσεις Λιβάνη
- Layard, R. (2010), "Measuring subjective well-being," *Science*, **327**(5965), 534-535
- Luttmer, E.F.P. (2005), "Neighbors as negatives: Relative earnings and well-being," *The Quarterly Journal of Economics*, **20**(3), 963-1002
- MacKerron, G. (2012), "Happiness from 35000 feet," *Journal of Economic Surveys*, **26**(4), 705-735
- O'Connell, M. (2004), "Fairly satisfied: Economic equality, wealth and satisfaction," *Journal of Economic Psychology*, **25**, 297-305
- Oswald, A.J. (1997), "Happiness and economic performance," *The Economic Journal*, **107**(445), 1815-1831
- Ott, J. (2010), "Happiness, economics and public policy: a critique," *Journal of Happiness Studies*, **11**(1), 125-130
- Peterson, C. Park, N. & Seligman, M.E. (2005), "Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life," *Journal of Happiness Studies*, **6**, 25-41
- Senik, C. (2005), "Income distribution and well-being: what can we learn from subjective data?," *Journal of Economic Surveys*, **19**, 43-63

- Theodossiou, I. (1998), "The effects of low-pay and unemployment on psychological well-being: A logistic regression approach," *Journal of Health Economics*, **17**, 85-104
- Thoits, P.A. & Hewitt, L.N. (2001), "Volunteering work and well-being," *Journal of Health and Social Behaviour*, **42**, 115-131
- Welsch, H. (2002), "Preferences over prosperity and pollution: Environmental valuation based on happiness studies," *Kyklos*, **55**, 473-494.
- Κόλλιας, Χ. (2010) Πλούτος, φτώχεια και εισοδηματικές ανισότητες: μία περιγραφική παρουσίαση των αναπτυξιακών διαφορών στο σύγχρονο κόσμο, στο Μ. Ζουμπουλάκης και Χ. Κόλλιας [Επιμ. Εκδ.] Σύγχρονη Πολιτική Οικονομία, Εκδόσεις Πατάκη